

Milena Hlady

Narodno sveučilište grada Zagreba, Dolac 1/I

Seksualitet kao oblik čovjekove otuđenosti

»Otudjenje čovjeka, uopće svaki odnos u kojem se čovjek nalazi prema samome sebi, ostvaruje se i izražava tek u odnosu u kojem se čovjek nalazi prema drugim ljudima.«¹

Čovjek koji živi i radi u otuđenom svijetu, otuđen prvenstveno u svom radu, proizvodnji — otuđen u suštini prema društvu i čovjeku — neminovno je otuđen i na području seksualiteta. Sam seksualitet duboko prirodan čovjeku kao integralni dio njegove prirode, postaje područje na kojem se otuđenost u svim svojim oblicima manifestira. Kompleksnost interakcija na toj relaciji nije samo suma pojedinačnih seksualnih manifestacija, nego je rezultat sveukupnog društvenog zbivanja i uzajamnog utjecaja čovjeka, seksualiteta i društva. Stoga se ta problematika mora promatrati kao jedinstvena cjelina u stalnoj aktivnoj ravnoteži međusobnog djelovanja svih faktora.

U činjenici ekonomskog otuđenja Marx je pronašao i korjen svakog drugog oblika otuđenja. On polazi od pretpostavki nacionalne ekonomije i zakonitosti kretanja, kako u sferi privatnog vlasništva, kapitala i profita, tako i podjeli rada, razdvajanja, rada vrijednosti itd. No, on se ne zadržava samo površno na analizi tih fenomena nego ulazi u bit problema u svim njegovim dimenzijama. Marxova teorija otuđenja zadire u sve sfere ljudskog bivstvovanja.

Čovjekova slobodna svjesna djelatnost, praksa, djelatnost je predmetnog svoje vlastite suštinske snage. Proizvodni odnosi koji su u svojoj biti društveno-osjetilnog bića koje u svom praktičnom zahvaćanju stvarnosti opredmećuje ni odnosi, javljaju se u iskrivljenim i transformiranim oblicima. Suštinski odnos prema radu i njegovim proizvodima odnos je radnika prema predmetima vlastite proizvodnje. Povećanjem vrijednosti svijeta stvari raste obezvrjeđivanje čovjekovog svijeta, jer rad ne proizvodi samo robu, on proizvodi sama sebe i radnika kao robu. Predmet proizveden radom suprotstavlja se njemu kao tuđe biće. njegov rad postaje predmet koji mu je stran i njime vlada. Takav odnos radnika i proizvoda njegova rada manifestira se kao otuđenje stvari koje je istovremeno i odnos prema vanjskom svijetu koji mu je tuđ i neprijateljski suprotstavljen. Odnos rada prema aktu proizvodnje, samootuđenje, zbiva se unutar rada u kojem se radnik prema vlastitoj djelatno-

¹ K. Marx: »Rani radovi«, Naprijed, Zagreb 1967, str. 253.

sti ponaša kao njemu stranoj sili, kao prema nečemu što je nezavisno od njega. U takvom odnosu prema vanjskom svijetu i samoj prirodi čovjek otuđuje rodnu suštinu. Pošto otuđeni rad čovjeku otuđuje prirodu, koja mu je materijal za ozbiljenje njegovog rada u kojem je on djelatnik i pomoću kojeg on proizvodi, on otuđuje samoga sebe, svoje vlastite društvene funkcije i životne djelatnosti, on čovjeku otuđuje rad, i radni život čini sredstvom individualnog života. Takav rad pojavljuje se kao sredstvo za zadovoljenje potrebe držanja fizičke egzistencije. Ukoliko je čovjek u svojoj radnoj suštini, životnoj djelatnosti otuđen i sam sebi suprotstavljen onda se njemu suprotstavlja drugi čovjek a time je svaki od njih otuđen ljudskoj suštini i tu se manifestira otuđenje čovjeka od čovjeka.

Ukoliko se govori o autorima koji su se bavili problematikom na relaciji seksualitet — društvo ne mogu se zaobići djela Sigmunda Freuda, osnivača psihoanalize. Od nekih je oštro kritiziran a od drugih hvaljen i uzdizan kao autor koji je mnogo pridonio na području ispitivanja ljudske psihe.

Freudova psihoanaliza polazi od pretpostavke da je osnov ljudske psihike potsvjesno — nagonске prirode a tvore ga dva osnovna instikta: seksualitet, libido (žudnja za punim užitkom) koji se u kasnijem stadiju psihoanalize naziva Eros, opći životni nagon, i njegov protupol, nagon k smrti, Thanatos teži ka izmirenju svake napetosti, vrćanje u anorgansku tvar — Nirvana. Opreka između Erosa i Thanatosa, života i smrti, užitka i oskudice tvori pokretačku snagu kulture. Njezin progres nije moguć bez stalnog odricanja sreće te prvobitne slobode punog užitka nestaje nastankom Zapadne civilizacije. Čovjek po svojoj prirodi sklon je agresiji i kultura mora mnogo toga učiniti da bi ugušila te agresivne nagone, da ih oslabi i nadzire. U individualnom razvoju glavna težnja je postizavanje sreće koja je uglavnom egoistična i težnja za ujedinjavanjem koja je altruistična i to je u stvari kulturna ograničavajuća težnja.

Marcuse koji u svom djelu »Eros i civilizacija« želi proširiti pojam značenja libida i tako reinterpretirati Freudovu metapsihologiju pita se, da li je načelo užitka i načelo zbiljnosti zaista neizmirljivo?! On vjeruje da Freudova teorija omogućava da se odbaci njegova identifikacija civilizacije i potiskivanja, jer sama Freudova koncepcija »odbacuje njegovo dosljedno poricanje povijesne mogućnosti nerepresivne civilizacije« a tekovine represivne civilizacije »stvaraju tekovine za postepeno ukinuće potiskivanja«.

Marcuse, dakle, smatra da su načelo užitka i načelo zbiljnosti izmirljivi te je sreća u svijetu moguća. Prema njemu načelo užitka mora biti shvaćeno u najširem smislu te riječi. On obuhvaća sve vidove ljudske djelatnosti. Eros je ujedinjavajuća snaga koja odražava sav život. Misao, kao suprotnost užitku, shvaćena je kao sredstvo za jednu »lošu svrhu« koja nije inherentna istinskoj ljudskoj potrebi. Ona je zato otuđena misao i kao takva nužno suprotna užitku jer je »... svjesno odvajanje nagonске od intelektualne sfere, užitka od misli. To je jedan od najodvratnijih oblika otuđenja koje društvo natura pojedincu i koje on zatim »spontano« ponavlja kao svoju vlastitu potrebu i zadovoljenje... Nagonско oslobođenje uključuje i intelektualno«.²

Prema Freudu preobrazba načela užitka u načelo zbiljnosti veliki je traumatski događaj kako u razvoju čovjeka, kao genusa tako i u individuumu.

² H. Marcuse: »Eros i civilizacija«, Naprijed, Zagreb 1965, str. 9.

Pošto spolnost u sebi implicira nagone razaranja, a upravo od tuda i potiskivanje, antagonizam između spolnosti i kulture je nužan. Represivni sistem ne rješava ovaj sukob nego neprestano oslabljuje životne nagone, tj. ograničava Eros. Međutim, Eros, načelo uživanja, nije u nepomirljivom sukobu spram civilizacije, načela zbiljnosti. Taj sukob ostaje nepomirljiv samo u sferi otuđenja između otuđenog rada, načela izvedbe i Erosa, jer Eros u tom slučaju nagon je života u smislu autentičnog ljudskog opstanka. Ljudi u otuđenom društvu izvode unaprijed određene funkcije i nezadovoljavaju vlastite potrebe. Rad postaje otuđeni rad koji negira načelo užitka, i u vlasti načela izvedbe tijelo i duh pretvaraju se u oruđe otuđenog rada.

Sukob između spolnosti i civilizacije razotkriva se razvojem dominacije. Prema Freudu civilizacija je uglavnom djelo Erosa od kojega kultura uzima velik dio energije i to pomoću izvana nametnute sile. Otuda je glavna sfera civilizacije, sfera sublimacije koja u sebi uključuje deseksualizaciju. Time erotska komponenta slabi te više nema snagu da cjelinu razornih elemenata veže uz sebe, te se oni oslobađaju u obliku sklonosti prema agresiji i razaranju. Time nagon smrti želi zavladatai nagonima života a cjelokupna civilizacija teži samorazaranju.

Marcuse smatra da se ipak ne može reći da je sav rad deseksualizacija, niti da je svaki rad neugodan. Energija koja se u civilizaciji ispoljava kao rad u stvari je korištenje agresivnih poticaja te je rad zapravo u službi Erosa. On uviđa, da bi se u nerepresivnoj civilizaciji smanjio tabu na postvaranje tijela gdje bi tijelo postalo oruđe užitka, reaktivizirale bi se sve erotogene zone te bi nestala genitalna prevlast. To bi dovelo do transformacije libida koji bi se razlikovao od spolnosti unutar represivnog društva.

Preobražen libido trebalo bi shvatiti u širem smislu kao afirmaciju načela užitka, kao slobodnu stvaralačku praksu koja se ne ograničava samo na seksualnosti u strogom smislu riječi. Spolnost bi se transformirala u Eros, u »...slobodan razvoj preobraženog libida unutar preobraženih ustanova, erotiziravši ranije zabranjene zone, vrijeme i odnose, umanjio bi manifestacije puke spolnosti, integrirajući ih u mnogo širi poredak uključivši i poredak rada«.³

Osvrćući se na Reichovu teoriju sex — ekonomije, Marcuse Reichu zamjerava što ne pravi bitnu razliku između represivne i nerepresivne sublimacije i što progres u slobodi pokušava izraziti samooslobađanjem u sferi seksualnosti.

Prema Reichu njegova seksualnoekonomijska znanost izrasta na sociološki temelju Marxa i Freudovom psihologijskom temelju te je ujedno masovnopsihologijska i seksualnoekonomijska znanost. Psihoanaliza razotkriva mehanizme seksualnog zatamljivanja i potiskivanja, a seksualna ekonomija ide dalje jer ispituje zbog kakvog sociologijskog razloga društvo zatamljuje seksualnost i zašto je individua postiskuje. Reich je htio formulacijom odnosa između strukture društva, strukture porodice i karaktera individue riješiti probleme i psihoanalize i marksizma. Njegovo uvjerenje primarne važnosti orgazma u održavanju mentalnog i fizičkog zdravlja u sprečavanju neuroza navelo ga je da formulira takovu seksualnu ekonomiju koja u sebi sadrži zajedno psihopatologiju i kritiku kapitalističkog

³ H. Marcuse: »Eros i civilizacija«, Naprijed, Zagreb 1965, str. 164.

društva. Prihvaća samo poriv ljubavi kao čovjekov prirodni poriv a poriv smrti smatra proizvodom kapitalističkog sustava. Reich smatra da zdrav čovjek tj. genitalni karakter posjeduje prirodne, unutrašnje regulativne funkcije, koje čine društveni prisilni moral nepotrebnim. Zbog toga se ne slaže sa Freudovim teorijskim postavkama u odnosu na kulturu, jer prema njemu porijeklo seksualnog zatumljivanja se ne nalazi na početku kulturnog razvoja. Dakle one nisu pretpostavka oblikovanja kulture, nego se počinju oblikovati tek relativno kasno, s pojavom privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju i početkom klasne podjele društva.

Za razliku od Freudovog pojma karaktera neuroze, Reich tvrdi da je karakter esencijalna odbrana u svim slučajevima i da je civilizirani čovjek Zapada zatočen u karakteru koji ga štiti kao oklop, koji mu zabranjuje da izražava spontane osjećaje ljubavi. To je talog društvenog antiemocionalnog, antilibidalnog prisilnog morala u njegovoj ličnosti. Najplodnije tlo za neuroze je konvencionalni, monogamni buržujski brak. Svaki takav brak boluje od stalno povećanog konflikta među seksualnim i ekonomskim potrebama, a taj konflikt je baza bračne mizerije. Reich zahtjeva eliminaciju posvojenosti u ljudskim odnosima i ukazuje na važnost vrijednosti permanentnih seksualnih odnosa koji postoje samo kao međusobno orgastičko zadovoljavanje dvaju partnera neovisnih od braka kao društvenog i ekonomskog ugovora. Takva revolucija bi zahtijevala promjene u društvenom i psihičkom pogledu. Svaka revolucija mora politizirati seksualno pitanje. Bez promjena privrednih i političkih formi ljudskog opstanka nema niti promjena u seksualnoj sferi. Njegova psihoanaliza proučava odnos između društvenih i nagonskih struktura, gdje spolno potiskivanje nameću interesi dominacije ali on zanemaruje povijesnu dinamiku spolnih nagona. Spolno oslobađanje je za njega lijek svih individualnih i društvenih bolesti i sloboda se ostvaruje u oslobođenju spolnosti.

Današnja situacija govori protiv takvih teza; usprkos nerevolucionarne ekonomske politike u nekim dijelovima svijeta nešto slično seksualnoj revoluciji se već dogodilo. Samo seksualno oslobađanje ne može se odvojiti od ostalih sfera kako društvenog tako i individualnog života čovjeka.

Seksualna sloboda može riješiti neke konflikte ali ni u kom slučaju ne vodi stvaranju istinske slobode, stvaranju jedne totalne samosvjesne ličnosti. Otvoreniji odnos prema seksu i odbacivanje nekih tradicionalnih normi ne rješava sve konflikte na relaciji individua — seksualitet — društvo.

Niti Freud niti psihoanaliza i njeni sljedbenici nisu mogli u potpunosti razrješiti bit relacije između individue, seksualiteta i društva. Svaki od njih je preneglašavao ili zanemarivao jednu od karika u toj relaciji.

Freud uočava kompleksnost ljudskog seksualiteta, ali u analizi patološkog i normalnog razvodnjava problematiku ne uočavajući bitno. Ne započinje društveno političku tj. povijesnu pozadinu seksa te polazi od fakticiteta i razjašnjava ga, ali ga ne dovodi i u pitanje. Njegova teorija mogla bi se nazvati u izvjesnom smislu seksualnom statikom. Prelazi okvire vjerojatnog kada pokušava sve svesti na nagonsko.

Marcuse želi Freuda približiti Marxu i u svojim nastojanjima reinterpretira pojmove Freudove teorije i izvodi zaključak da ona sadrži filozofske i sociološke implikacije koje nije potrebno nadopunjavati nego ih treba samo primjereno tumačiti. Upravo na taj način može se uvidjeti da njegova

teorija sadrži elemente shvaćanja mogućnosti stvaranja civilizacije koja vodi napretku bez potiskivanja, te punom zadovoljenju Erosa. Markuse ne želi prihvatiti jednosmjernost Freudovog pojma civilizacije nego ukazuje kako se biološki svijet nadopunjuje poviješću te proglašava objektivnim prividom Freudov stav o nepomirljivosti načela užitka i načela zbiljnosti i tumači ga kao reificirani oblik zbiljskog sukoba između otuđenog rada, načela izvedbe i Erosa koji se nalaze u represivnom načelu zbiljnosti.

Iz toga bi se moglo zaključiti da ukoliko je potiskivanje omogućilo radnu energiju, a ova čovjeka, onda bi se problem potiskivanja trebao sagledati u svjetlu analize otuđenog rada i otuđenog čovjeka kao fakticitet, što bi moglo inagurirati s obzirom na povijesni razvitak ukidanje potiskivanja.

Psihoanaliza ostaje na nekritičkom stajalištu svjesno — nesvjesno, nagonsko — racionalno ne uviđajući da su ove suprotnosti, u tako zaoštrenom vidu, inicirane jednom neljudskom društvenom zbiljom, dakle, umjetno stvorene, a ne da su bitno određujuća struktura ljudskog bitka. Greška psihoanalize je što tvrdi da se povijest može tumačiti samo pomoću psihologije, ne uzimajući u obzir da bi se sama psihologija trebala tumačiti poviješću. Ona zanemaruje povezanost psihološkog svijeta sa ekonomskim kretanjima.

Milena Hlady

SEXUALITY OF THE FORM OF HUMAN ALIENATION

(S u m m a r y)

The author's intention was to show the relation between sexuality and alienation within the social frame. In this relation, the author made the connection: individual-sexuality-society. This relation she follows in Freud's, Reich's and Marcuse's work.

Freud, the founder of psychoanalysis, was the first to look at sexuality from the scientific point of view. Marcuse, with his reinterpretation of Freud, tried to unite psychoanalysis with marxism. Reich tried to resolve the problem of social repression by liberation in sexual sphere.

The author considers, that, if the repression enabled working energy and man, the problem of repression has to be considered in the light of alienated work and alienated man. Without accepting Marx's conception of alienation, the analysis of that problem would stay onedimensional.

Translated by *Dušica Seferagić*